

Document marc per a l'elaboració de l'Estratègia d'inclusió i de reducció de les desigualtats de Barcelona

Continguts

Continguts	1
Introducció	2
De la lluita contra la pobresa a les polítiques inclusives	3
Transformacions socials i factors d'exclusió	4
Crisi i consolidació dels nous factors d'exclusió	6
Polítiques inclusives en un context post-crisi	7
Lluitar contra l'exclusió i les desigualtats en tots els àmbits de la vida	7
Enfrontar-se als riscos d'exclusió en tots els moments del cicle vital	10
Lluitar contra els estigmes i la pobresa desqualificadora	10
Prevenir la segregació urbana, les desigualtats entre barris i les dinàmiques d'expulsió	12
Garantir la perspectiva de gènere en les polítiques d'inclusió	12

Introducció

L'empobriment dels barcelonins i barcelonines durant els darrers set anys de crisi ha comportat un increment de les situacions de vulnerabilitat i d'exclusió social. La pobresa econòmica, l'atur i la precarietat laboral, les traves per accedir a un habitatge digne o la pèrdua, les dificultats d'accés als serveis sanitaris, la falta d'accés a l'educació i al formació, entre molts altres factors, han estès l'exclusió social i han fet la nostra ciutat més desigual i injusta.

La crisi ha colpejat una ciutat amb una llarga trajectòria en el desenvolupament de polítiques d'inclusió. El primer Pla Municipal d'Inclusió de Barcelona, que es va aprovar el 2005 ja es plantejava llavors com aportar a les polítiques del consistori una nova perspectiva amb capacitat de descriure realitats de desigualtat i vulnerabilitat noves i complexes. Posteriorment, l'Ajuntament va impulsar i implementar el Pla per a la Inclusió Social de Barcelona, que s'ha executat entre el 2012 i el 2015 en un context de crisi i d'adaptació de les polítiques d'inclusió a un nou entorn socio-econòmic. En paral·lel, el compromís de la societat civil Barcelonina amb les polítiques inclusives ha anat creixent. Des del 2005, l'Acord Ciutadà per una Barcelona inclusiva constitueix un espai de participació i de coproducció de polítiques format per institucions i organitzacions de la societat civil que treballen per la inclusió i per la millora de la qualitat de vida dels veïns i veïnes. La trajectòria de l'Acord va facilitar que en el marc del Pla per a la Inclusió Social 2012-2015 s'elaborés l'Estratègia Compartida per una Barcelona Inclusiva, una experiència de governança de polítiques compartides que s'han anat implementant amb projectes propis de tots els actors implicats o a través de les xarxes de l'Acord i l'Ajuntament de Barcelona.

El complex context socio-econòmic que ens deixa la crisi i la maduresa de les polítiques inclusives a la ciutat ens plantegen el repte d'elaborar una Estratègia d'Inclusió i de reducció de les desigualtats en la que els esforços de la societat civil organitzada de diferents formes i de l'Ajuntament s'orientin cap uns objectius compartits.

Malgrat la importància de la crisi i de la gestió política de la mateixa, la forma en que les desigualtats i els processos d'exclusió impacten sobre la quotidianitat de la ciutadania no és nova. Des del 2008 vivim amb especial intensitat fenòmens socials provocats per canvis globals i locals que s'inicien ja fa més de tres dècades. En el context de les societats post-industrials, s'han multiplicat els factors que impedeixen a una part creixent de la ciutadania portar a terme els seus projectes de vida en condicions d'autonomia personal i d'acord amb els seus valors. En conseqüència, la preocupació social i institucional per la pobresa econòmica ha anat deixant pas a la formulació de polítiques orientades a reduir l'exclusió social.

Les institucions europees, les diferents administracions públiques i l'entorn acadèmic han adoptat l'expressió exclusió social com un concepte que completa i estén la definició clàssica de pobresa; un concepte més ampli en les seves dimensions i que permet identificar nous eixos de desigualtat i noves polaritzacions socials que interaccionen entre sí per definir l'estructura d'oportunitats de les persones. Es considera que l'exclusió social és un procés que priva les persones de la participació en la vida econòmica, social, política i cultural, i que sorgeix per la incapacitat dels subsistemes institucionals per garantir els drets de ciutadania.

L'acumulació de fracassos del sistema educatiu, el sanitari, els serveis socials, les institucions de participació civicipolítica, la família i els mercats de treball, dona lloc a privacions que allunyen les persones de la manera de vida majoritari d'una societat.

De la lluita contra la pobresa a les polítiques inclusives

En els seus orígens, el terme exclusió social va ser emprat per posar de manifest l'existència d'una dualització de la societat entre les persones que seguien els estils de vida majoritaris o integrats i una minoria marginada d'aquests projectes vitals acceptats socialment i institucional¹. L'ús inicial del concepte exclusió social a la França dels anys 70 definia la situació de persones i grups socials que desenvolupaven la seva quotidianitat fora de les normes socials hegemòniques de la societat industrial y que queien fora de la xarxa pública de protecció social.

Tot i l'extensió dels Estats del Benestar i l'imponent creixement econòmic posterior a la Segona Guerra Mundial, totes les societats industrials van veure com, en major o menor mesura, persistia la pobresa entre sectors concrets de la ciutadania. En aquest marc la problematització de la pobresa va portar a cercar les persones que la vivien factors individuals que expliquessin la seva situació. Els dissenys d'intervenció social sobre poblacions empobrides propi de les dècades centrals del segle XX pretenien incidir en situacions individuals i familiars derivades de problemes de salut física o mental, de l'escassa capacitació professional, del consum de tòxics o de la combinació d'aquests i d'altres factors. La persistència de la marginalitat urbana en un marc de fort desenvolupament de les polítiques socials s'atribuïa sovint al sistema de valors i a les conductes inadequades de bona part de la població en situació de pobresa². Aquesta concepció de la pobresa comporta la culpabilització i estigmatització de les víctimes. La desgràcia s'atribueix a la seva pròpia biografia, i les polítiques que es proposen consisteixen en l'aplicació d'estratègies individuals d'assistència i educació social.

Entorn al moviment pels drets civils als Estats Units i a la revolució cultural de maig del 68 a Europa, sorgeixen discursos crítics contra el tractament de la marginalitat que recuperen la preocupació pels factors estructurals d'empobriment en el marc dels Estats del Benestar. En l'entorn acadèmic i activista francès es proposa la utilització de l'expressió "exclusió social". Sectors compromesos amb la defensa dels col·lectius subproletaris feien servir aquest terme per referir-se a la situació de marginació dels beneficis del creixement econòmic en què es trobaven els grups "tradicionalment pobres" o els "pobres de sempre". En aquells temps, la noció d'exclusió es referia molt més al procés actiu de marginació d'aquests grups que en la situació individual de trencament amb el mercat laboral i amb les xarxes de suport social. Sota aquesta perspectiva, es considerava que un ampli sector de les persones amb diversitat funcional, part de la gent gran en situacions de precarietat econòmica, persones empobrides econòmicament amb problemes de salut, consumidores de drogues il·legals, persones

¹ Paugam, S., & Díaz, M. H. (2007). *Las formas elementales de la pobreza*. Alianza Editorial.

² Gans, H. 1990. "Deconstructing the Underclass: The Term's Dangers as a Planning Concept." *Journal of the American Planning Association* 177: 271–77.

expulsades del mercat de l'habitatge de manera permanent, y individus relacionats amb ambients delictius, constitueixen el gruix de la població socialment exclosa³.

Durant els 80, el concepte exclusió social adopta progressivament dues accepcions. D'una banda, en la versió primigènia, la que posa èmfasi en les condicions estructurals que empenyen sectors del proletariat industrial cap als marges de la societat majoritària i que intenta superar la visió unidimensional de l'anàlisi de la pobresa econòmica. Per l'altra, la que busca els factors explicatius de l'exclusió en conductes i valors individuals que porten a una petita part de la població a estils de vida marginals basats en activitats delictives, dependència de l'assistència social i els subsidis públics i un progressiu allunyament dels valors compartits per la societat majoritària.

L'aposta per la primera d'aquestes accepcions, aquella que centra la seva atenció en la relació dels individus amb les estructures socials, els drets i les institucions, és la que ha inspirat l'impuls de les polítiques d'inclusió social. La multidimensionalitat del concepte exclusió social ha legitimat que fos substituïnt el concepte de pobresa en les institucions europees. En la definició adoptada per part d'aquestes institucions es considera l'exclusió com la manca de participació en la vida econòmica, social, política i cultural, i l'allunyament de la manera de vida majoritari de la societat de referència⁴. L'exclusió social apareixeria quan els individus no veuen garantits els seus drets en algun o en diversos d'aquests àmbits alhora⁵.

Aquesta perspectiva ha d'impulsar una transformació de les polítiques públiques: enlloc de posar l'èmfasi en el disseny de mecanismes d'inserció dirigits a persones i col·lectius amb trajectòries individuals d'empobriment o de trencament amb la societat majoritària, les polítiques d'inclusió plantegen el repte de construir estructures socials i institucionals acollidores amb projectes de vida diversos. Les polítiques centrades en la inserció donen pas a les polítiques inclusives.

Transformacions socials i factors d'exclusió

Les transformacions socials, polítiques i econòmiques que hem viscut en les darreres dècades que han dibuixat una nova etapa de la modernitat caracteritzada pel canvi constant han contribuït a la extensió i a la diversificació dels riscos socials⁶. La modernitat industrial ha anat deixant pas al que el pensador polonès Zygmunt Bauman va anomenar ja fa més d'una dècada modernitat líquida⁷. Els canvis que desencadenen aquesta transició estan fortament interrelacionats i afecten als àmbits econòmic i productiu, sociodemogràfic i sociocultural⁸.

³ Ruggeri, C, R Saith, and F Stewart. 2003. "Everyone Agrees We Need Poverty Reduction, but Not What This Means: Does This Matter?" In Helsinki. <http://www.sociology.org.uk/as4p1c7.pdf>.

⁴ Duffy, K. 1995. *Social Exclusion and Human Dignity in Europe*. Estrasburg: Council of Europe.

⁵ Atkinson, R, and S Davudi. 2000. "The Concept of Social Exclusion in the European Union." *Journal of Comon Market Studies* 38(3): 427–48.

⁶ Beck, U. (1998). *La sociedad del riesgo: hacia una nueva modernidad* (Vol. 78). Barcelona: Paidós.

⁷ Bauman, Z. (2015). *Modernidad líquida*. Fondo de cultura económica.

⁸ Fernández, Marta, Andreu Camprubí, i Àlex Caramé. (2010) "Noves polítiques per a les noves transformacions socials" pàgs 19-30 a *Polítiques d'Inclusió Social*. Col·lecció Inclusió Social. Institut Català d'Assistència i Protecció Social. Generalitat de Catalunya.

Els avenços tecnològics i la globalització han modificat les estructures productives de la industrialització. Els estats que dècades enrere foren potències industrials han patit un fort procés de desindustrialització amb la deslocalització de la producció cap a altres zones del món. Les societats fordistes que eren el centre del sistema econòmic han esdevingut societats postfordistes on les estructures productives organitzades en grans centres de treball han quedat obsoletes. Els conceptes d'especialització, estabilitat i continuïtat, que definien les relacions laborals de la modernitat industrial, han estat substituïts per la flexibilitat, l'adaptabilitat i l'especialització⁹. La relació de les persones amb el mercat laboral, l'estabilitat dels ingressos econòmics al llarg del cycle vital i la relació de les llars amb sistemes de protecció social s'han vist profundament modificades per aquests canvis.

Les transformacions sociodemogràfiques també han incidit sobre els riscos socials i les trajectòries d'empobriment o d'exclusió social. L'extensió de la vida i la reducció de la natalitat han comportat un envelliment de la població que impacta en la configuració de les necessitats socials. Trencar amb els mecanismes d'exclusió que converteixen l'envelliment en un factor de risc és un repte que s'agreuja amb l'arribada a edats avançades de persones que hagin desenvolupat la seva trajectòria laboral en l'entorn d'instabilitat que ha caracteritzat els darrers temps i, en especial, la darrera dècada.

La mobilitat internacional i el creixement dels fluxos migratoris que tenen com a destí les societats postindustrials també han modificat els factors d'exclusió social. L'impuls que reben les dinàmiques d'expulsió de persones del seu hàbitat ha estat acompanyat de polítiques cada cop més restrictives en matèria de control dels moviments migratoris¹⁰. La situació administrativa i la nacionalitat s'han convertit en elements determinants a l'hora de definir les oportunitats de les persones per desenvolupar el seu projecte de vida. La reducció de les persones migrants a l'estatut de mà d'obra condemna a veïns i veïnes de les nostres ciutats a situacions de vulnerabilitat social i de desigualtat permanent per motiu del seu origen o lloc de naixement.

Finalment, es produeixen canvis socioculturals arrelats en el qüestionament de la divisió tradicional entre esfera pública i privada. En la modernitat industrial, l'esfera pública constituïa l'àmbit en el que es portaven a terme les activitats productives i l'esfera privada era l'àmbit familiar i de les cures. Aquestes espais, segregats segons la construcció moderna dels rols de gènere, constituïen la base de la divisió sexual del treball. La fi de la modernitat industrial també ha suposat que s'esborrin les línies divisòries entre els espais públic i privat a través de l'obertura del primer a la participació femenina massiva i a la mercantilització de moltes activitats considerades tradicionalment dins de l'esfera privada. Malgrat tot, els rols de gènere no han canviat substancialment i s'han estès les dobles jornades de treball entre bona part de les dones ocupades.

Aquestes transformacions fan encara més palesa la necessitat d'una aproximació multidimensional i dinàmica als obstacles per exercir una plena ciutadania i per l'exercici dels

⁹ Paugam, S., & Díaz, M. H. (2007). *Las formas elementales de la pobreza*. Alianza Editorial.

¹⁰ Sassen, S. (2014). *Expulsions*. Harvard University Press.

drets socials. La lluita contra l'exclusió social en totes les seves formes esdevé fonamental per construir societats més justes i cohesionades.

Crisi i consolidació dels nous factors d'exclusió

La crisi que s'inicia l'any 2008 genera una gran preocupació social per la pobresa degut a la intensitat amb la que la destrucció d'ocupació i la falta d'ingressos ha afectat a les llars catalanes en els darrers anys. Si bé de manera col·loquial s'ha utilitzat el terme nova pobresa per fer referència a la reducció dràstica de la qualitat de vida de part de la ciutadania catalana, el cert és que la crisi ha posat de manifest l'impacte de les transformacions socials que hem viscut en les darreres dècades sobre les trajectòries d'exclusió social.

A diferència de períodes de crisi previs, la destrucció d'ocupació que ha viscut el nostre país en els darrers anys ha afectat a tots els estrats de la població activa¹¹. L'atur s'ha convertit en un fenomen massiu que ha erosionat els ingressos de moltes famílies. La destrucció d'ocupació ha afectat a tots els estrats de l'estructura laboral i a tots els sectors però ha afectat amb especial intensitat als sectors de la construcció impactant durament sobre la població d'origen estranger¹². Amb una xarxa de relacions socials més dèbil, unes ocupacions més inestables, i una vinculació més feble als mecanismes de protecció social, l'atur és un factor d'exclusió social especialment intens entre les persones de nacionalitat estrangera.

Les polítiques laborals i la conjuntura econòmica han accelerat el creixement de la pobresa laboral. La proporció de persones ocupades amb ingressos per sota del llindar de pobresa ha crescut degut a l'augment de la contractació a temps parcial i temporal. La caiguda salarial ha estat més accentuada en aquells sectors que ja pagaven salaris baixos i que concentren bona part de l'activitat econòmica (com el comerç, l'hostaleria, els serveis a les persones...). Si el primer embat de la crisi va recaure sobre la població immigrant, el segon va impactar sobre tota l'estructura ocupacional obstaculitzant l'accés de la gent jove a oportunitats de treball i de vida i expulsant del mercat laboral a moltes persones i llars que gaudien de certa estabilitat material.

Els problemes socials derivats de les dificultats per fer efectiu el dret a l'habitatge també reben un fort impuls a partir del 2008 i contribueixen a l'extensió dels riscos d'exclusió. Però no és tracta d'un fenomen nou. L'any 2006, el relator especial de les Nacions Unides sobre el Dret a un Habitatge Adequat, Miloon Kothari, va visitar l'Estat espanyol i va emetre un informe en el que arribava a la conclusió que el dret a l'habitatge havia estat vulnerat sistemàticament amb la col·laboració i connivència de les Administracions Públiques¹³. L'informe denunciava la mercantilització extrema a la que s'havia sotmès el parc d'habitatge estatal. Un cicle vital marcat per la impossibilitat de disposar d'un habitatge digne condueix amb tota probabilitat patir

¹¹ Foessa, F. (2015). Análisis y perspectivas: Empleo precario y protección social. *Recuperado de:* http://www.eapn.es/ARCHIVO/documentos/recursos/4/1436516437_16082_analisis_y_perspectivas_2015.pdf

¹² Casado, R. M., & de Arce Borda, R. (2010). Impacto de la crisis laboral sobre la población inmigrante. *Análisis del Real Instituto Elcano (ARI)*, (21), 1.

¹³ Alemany, A., & Colau, A. (2013). *Vidas hipotecadas: de la burbuja inmobiliaria al derecho a la vivienda*. Cuadrilátero de libros.

l'exclusió en altres dimensions de les relacions humanes¹⁴. Si la falta d'accés a un habitatge constitueix un factor d'exclusió social, patir una execució hipotecària i un desnonament o perdre la residència habitual per impagament del lloguer són esdeveniments que marquen amb duresa el cicle vital de les persones. El fort increment de les llars afectades per aquestes situacions extremes ha fet replantejar les respostes socials i institucionals a l'exclusió.

Polítiques inclusives en un context post-crisi

Les respostes als impactes de la crisi han modificat els plantejaments de les polítiques socials. L'erosió dels mecanismes de protecció social de l'estat del benestar i el creixement de les situacions d'emergència social es va traduir sobre l'administració municipal. Degut a la proximitat a la ciutadania i al repartiment competencial que situa els serveis socials municipals en la primera línia d'atenció a les situacions socials crítiques, els ajuntaments catalans en general i el de Barcelona en particular, han engegat polítiques focalitzades en aturar els efectes més evidents de la crisi, procurant ingressos i cobertura de les necessitats bàsiques a les llars més empobrides a través d'ajudes d'emergència.

Tot i que les actuacions orientades a reduir l'impacte de la crisi sobre les diferents formes d'exclusió social són necessàries, les polítiques inclusives de la ciutat han de recuperar amb més força que mai la missió de modificar les estructures socio-econòmiques per fer efectius els drets socials de tots els seus veïns i veïnes, reforçant les polítiques proactives de reducció de les desigualtats i de les barreres que es troba la població més afectada pels processos d'empobriment i d'exclusió social per desenvolupar projectes de vida autònoms i dignes.

Lluitar contra l'exclusió i les desigualtats en tots els àmbits de la vida

Reduir les desigualtats i lluitar contra l'exclusió significa incidir en un ampli ventall d'àmbits de la vida de les persones. Distingirem vuit àmbits d'exclusió social: l'econòmic, el laboral, el formatiu, el socio-sanitari, el residencial, el relacional, el de ciutadania i participació i el territorial. En cadascun d'aquests àmbits es poden identificar multitud de factors d'exclusió que acumulats empenyen a les persones situacions en que no es poden fer efectius els seus drets ni la seva participació en les dinàmiques socials majoritàries.

La possibilitat de patir aquests factors d'exclusió està condicionada per tres grans eixos de desigualtat que es troben en la base de l'estructura d'oportunitats en la que els individus desenvolupen els seus projectes de vida. A les desigualtats socio-ecòmiques s'afegeixen les desigualtats de gènere, aquelles relacionades amb l'edat o moment del cicle vital, i les que es desprenen del lloc de naixement, de l'origen geogràfic o nacional o de la pertinença a una comunitat cultural minoritària.

¹⁴ Sarasa, Sebastià, & Sales, A. (2009). Itineraris i factors d'exclusió social. Ajuntament de Barcelona. Sindica de Greuges.

L'exclusió social des d'una perspectiva integral					
Principals factors d'exclusió	Àmbits	Eixos de desigualtat social			
Pobresa econòmica	Econòmic	Gènere	Edat	Ètnia, procedència a o lloc de naixement	Classe social d'origen
Dificultats financeres					
Dependència de prestacions socials					
Falta de protecció social					
Desocupació	Laboral				
Subocupació					
Falta de qualificació laboral					
Impossibilitat					
Precarietat laboral	Formatiu				
No escolarització o sense accés a l'educació obligatòria integrada					
Analfabetisme o baix nivell formatiu					
Fracàs escolar					
Abandonament prematur del sistema educatiu	Sanitari				
Barrera lingüística					
No accés al sistema i als recursos socio-sanitaris bàsics					
Addiccions i malalties relacionades	Residencial				
Trastorn mental, discapacitats o altres malalties cròniques que provoquen dependència					
Sense habitatge propi	Residencial				
Infrahabitatge					

Accés precari a l'habitatge					
Habitatge en males condicions					
Males condicions d'habitabilitat					
Deteriorament de les xarxes familiars (conflictes o violència intrafamiliar)	Relacional				
Escassetat o feblesa de xarxes familiars (monoparentalitat, soledat...)					
Escassetat o feblesa de xarxes socials					
Rebuig o estigmatització social					
No accés a la ciutadania	Ciutadania i participació				
Accés restringit a la ciutadania					
Privació de drets per procés penal					
No participació política i social					
Deteriorament d'edificis, habitatges i serveis	Territorial				
Deteriorament de l'espai públic					
Problemes de mobilitat, accés al transport públic					
Estigmatització del barri/territori					
Inseguretat					
Marginació econòmica del barri/territori					
Basat en Subirats, J. (2004). Pobresa i exclusió social. <i>Una anàlisi de la realitat espanyola i europea</i> , Barcelona: ed. Fundació la caixa, col. <i>Estudis socials</i> , (16)					

Enfrontar-se als riscos d'exclusió en tots els moments del cycle vital

La recerca i l'evidència empírica generada a partir dels 90 mostra que els processos d'exclusió social són dinàmics i que s'expressen amb formes i intensitats diferents al llarg de la vida de les persones. Assumir una concepció dinàmica de l'exclusió social comporta abandonar la idea de que les persones en situació d'inclusió pateixen privacions relatives que les situen fora dels estàndards de vida majoritaris per cercar explicacions que posin èmfasi en la interacció entre estructura social, context institucional i circumstàncies de cada individu en cada etapa del cycle de vida.

Els estudis clàssics sobre exclusió social analitzaven l'absència o la debilitat de capacitats i competències necessàries per desenvolupar una vida autònoma. El nivell educatiu, l'estat de salut, els recursos econòmics, les xarxes de relació i les habilitats socials, l'accés a la ciutadania plena, la qualificació professional... es consideraven variables explicatives de les situacions d'exclusió. L'anàlisi dinàmic de l'exclusió social ens permet observar la relació entre les privacions individuals i el funcionament de les institucions socials¹⁵. Per exemple, un problema de salut greu pot constituir un factor d'exclusió però tindrà un efecte diferent sobre cada persona en funció de la seva relació amb el mercat laboral, de l'accés als serveis sanitaris, de les xarxes familiars i socials de suport, o dels mecanismes de protecció social als que pugui accedir. Aquestes interaccions seran molt diferents per una persona que pateixi un problema de salut en el moment d'iniciar la seva vida laboral que després de la jubilació.

Una visió dinàmica de l'exclusió social al llarg del cycle vital ens obliga a parar atenció en tres conceptes: els esdeveniments, les transicions i les trajectòries¹⁶. Els esdeveniments són fets puntuals com canviar de lloc de treball, tenir un fill o filla, la defunció d'un membre de la llar, patir un desnonament. Les transicions són els canvis que es produeixen en la situació vital dels individus. Molts d'aquests canvis, com l'abandonament o finalització dels estudis, la jubilació o el matrimoni, estan normativitzats socialment. Altres són imprevisibles com la viudetat o perdre l'ocupació i entrar en situació d'atur. Finalment, les trajectòries són les seqüències de transicions que condueixen d'una etapa a l'altra del cycle vital.

Des de la perspectiva de l'anàlisi del cycle vital, les polítiques inclusives haurien de considerar com incidir en la prevenció dels esdeveniments imprevistos en la vida de les persones i en com afavorir la resiliència en moments de ruptura, en tenir cura de les transicions que marquen les trajectòries de vida a fi d'evitar trajectòries d'exclusió. Això significa reforçar la perspectiva inclusiva de les institucions que acompanyen a les persones en aquestes transicions.

Lluitar contra els estigmes i la pobresa desqualificadora

La principal característica de la nova pobresa sorgida de la transformació de les societats industrials europees és el procés de "desqualificació" social que viuen les persones que la pateixen. Quan qui ha articulat la seva biografia al voltant de l'ocupació assalariada queda fora del mercat laboral, les trajectòries d'exclusió social i l'empobriment constitueixen factors de

¹⁵ Silver, H. (2007). The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept.

¹⁶ Elder Jr, G. H. (1985). Perspectives on the life course.

desqualificació. En la mesura que les nostres societats van acceptar com a realitat inqüestionable el mite de la igualtat d'oportunitats, la pobresa es va convertir en una categoria desqualificadora. Si l'èxit social ha de ser el fruit de la feina, caure en la pobresa és un símptoma inequívoc d'un fracàs que els individus han d'aprendre a gestionar¹⁷.

Segons Paugam (2007), en el procés de desqualificació, les persones passen per tres etapes. A la primera, la de fragilitat, les persones que no aconsegueixen entrar al mercat laboral i que perden la capacitat de generar els seus propis ingressos, prenen consciència de la distància que els separa del gruix de la societat o de la situació que la societat de referència considera desitjable. Comencen a ser identificades com a persones amb problemes socials i tenen la impressió de ser assenyalats pel seu entorn com "pobres". En l'etapa de fragilitat, els individus i les llars afectats intenten mantenir-se al marge dels serveis socials o de les organitzacions d'assistència social. Consideren que entrar en aquests circuits com a receptors d'ajuda suposa un reconeixement tàcit de la seva situació de pobresa i una pèrdua de la seva autonomia personal.

La progressiva acceptació de diferents formes d'ajuda i a presa de consciència de la pròpia vulnerabilitat social porta a l'etapa de dependència. Es consideren en situació de dependència aquelles llars que reben assistència dels serveis socials públics o d'organitzacions d'assistència social. Les persones que es troben en aquesta fase són conscients d'haver renunciat a l'exercici d'una professió, a causa de l'exclusió del mercat laboral, i assumeixen, després d'un procés d'adaptació psicològica, la necessitat d'un suport extern a la llar. En aquesta etapa, és habitual que s'atribueixi la situació de necessitat a les responsabilitats familiars o que es culpi circumstàncies externes (com la crisi) per a reinterpretar la pròpia situació i tractar de mantenir l'autoestima.

La fase de dependència pot resultar l'avantsala de la tercera etapa del procés de desqualificació: la de ruptura. Es caracteritza per la desaparició dels vincles amb la major part dels serveis socials i les organitzacions d'assistència, i per l'adopció d'estils de vida marginals i orientats a la mera supervivència. El pas a una etapa de ruptura pot desencadenar-se en el moment en què es perden prestacions econòmiques, en situacions de tensió amb els serveis socials que resultin traumàtiques, en moments de malaltia o després d'una acumulació de frustracions que porten a l'individu a deixar de considerar als serveis socials o les entitats com un suport (Paugam, 2007). En l'etapa de ruptura, els ajuts en forma de diners o d'aliments es busquen en circuits informals i per mitjà de la caritat social, desenvolupant mecanismes de rebuig a la intervenció institucional en la pròpia vida i en les pròpies decisions.

Evitar aquestes trajectòries de desqualificació social i de cronificació de les exclusions es essencial per evitar l'aprofundiment de la fractura social generada per la crisi. Els mecanismes de suport social a les famílies i persones més empobrides han de conïure amb polítiques transformadores, universalistes i que evidenciïn el vincle entre les dificultats i els interessos del conjunt dels veïns i veïnes de la ciutat.

¹⁷ FERNÁNDEZ, J. M. (2000). La construcció social de la pobresa en la sociologia de Simmel. Cuadernos de trabajo social, 13, 15-32.

Prevenir la segregació urbana, les desigualtats entre barris i les dinàmiques d'expulsió

Les expressions de l'exclusió social es distribueixen de manera desigual a l'espai urbà. A les desigualtats entre barris presents tradicionalment a la ciutat, s'afegeixen noves dinàmiques de mobilitat, expulsió i atracció de població que estan canviant profundament els veïnats. La pressió de la demanda d'allotjaments turístics, l'interès que genera Barcelona pels inversors immobiliaris, i els processos de gentrificació que viuen cada cop més zones de la ciutat, empenyen cada cop a més famílies a desplaçar-se a altres municipis.

Fenòmens identificats que en les darreres dues dècades en alguns barris s'estan estenent ràpidament generant una dinàmica d'expulsió causada per les dificultats de les famílies per fer front a la despesa en habitatge. La mobilitat forçada de famílies de rendes mitges i baixes fora de Barcelona accentua la polarització social i erosiona les xarxes de relació dels veïnats. Com en moltes altres ciutats globals, la mercantilització i finançarització de l'habitatge contribueix de manera determinant a accentuar les desigualtats¹⁸.

Frenar l'expulsió i la polarització requereix un estret vincle entre les polítiques socials i les d'habitatge i una planificació de creació d'un parc d'habitatge social i de solucions habitacionals per col·lectius i persones en situacions de risc que es distribueixi equilibradament pel territori.

Garantir la perspectiva de gènere en les polítiques d'inclusió

La diversificació de les formes familiars i les transformacions en els mercats laborals a les societats postindustrials han evidenciat noves formes de desigualtat de gènere que adopten la seva màxima expressió en la feminització de la pobresa. Les dones estan sobrerrepresentades entre les persones més empobrides del planeta¹⁹. A Barcelona i a Catalunya les dones pateixen una major vulnerabilitat davant la pobresa que els homes²⁰.

Als anys 80 ja hi havia autors que alertaven que les reformes neoliberals dels estats del benestar tenien un impacte diferencial sobre homes i dones, reforçant discursos legitimadors de la mercantilització de les tasques de cura i de la retirada del sector públic del suport a les llars en forma de serveis d'atenció a la família i a la infància, serveis educatius i serveis sanitaris. S'ha afirmat que el projecte polític neoliberal ha mantingut la cara masculina de l'estat

¹⁸ Sassen, S. (2014). *Expulsions*. Harvard University Press.

¹⁹ ONU, Consell Econòmic i Social, "Examen i avaluació de l'aplicació de la Declaració i Plataforma d'Acció de Pequín i els resultats del vint-i-tresè període extraordinari de sessions de l'Assemblea General. Informe del Secretari General"

²⁰ Belzunegui i Valls (2014) mostren a l'informe [La pobresa en España desde una perspectiva de género](#) com la convergència de la taxa de risc de pobresa entre homes i dones que s'ha donat a Espanya en els darrers anys de crisi, es deu a l'empitjorament de la situació econòmica de les famílies i no considera la distribució intrafamiliar dels recursos. A través de metodologies que aproximen el risc de pobresa sota supòsit d'independència personal, els autors conclouen que la taxa de risc de pobresa és poc sensible a les desigualtats entre homes i dones i que les dones segueixen patint amb més intensitat i freqüència la pobresa.

mentre ha reduït substancialment la seva cara femenina, restringint els serveis orientats a la cura de la ciutadania²¹.

L'impacte de la crisi no s'ha restringit a l'esfera productiva, també ha afectat de manera determinant a l'esfera reproductiva. La reducció dels recursos de les llars ha incrementat la necessitat de participar al mercat laboral de tots els membres i s'ha registrat un augment de la càrrega de treball de cura a causa de la reducció de serveis i prestacions públiques²². Les polítiques d'austeritat desplegades a Europa en resposta a la crisi estan aprofundint doncs en les desigualtats de gènere²³.

Les polítiques dirigides a reduir les desigualtats i a lluitar contra l'exclusió han d'incorporar actuacions específiques que corregeixin aquesta tendència europea i global. Si no és així es seguirà reforçant l'organització patriarcal de la societat²⁴.

²¹ Pierre, B. (2000). La dominación masculina. *España: Editorial Popular*.

²² Rosetti, N (2015). "El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere i polítiques d'inclusió" a De la Fuente, M. (2015) *Exclusió social i gènere a l'àmbit local. Transversalitat, interseccionalitat i empoderament*. ICPS

²³ Karamessini, M., & Rubery, J. (2013). *Women and austerity: The economic crisis and the future for gender equality* (Vol. 11). Routledge.

²⁴ Rosetti, N (2015). "El concepte d'exclusió social: enfocaments, perspectiva de gènere i polítiques d'inclusió" a De la Fuente, M. (2015) *Exclusió social i gènere a l'àmbit local. Transversalitat*,